

TÍNH TRUNG THỰC CỦA THẦY VÀ TRÒ: MỘT SỐ VẤN ĐỀ CĂN BẢN CỦA GIÁO DỤC ĐẠO ĐỨC Ở TRƯỜNG HỌC

Đỗ Quả *

Tóm tắt

Giáo dục đạo đức không thể độc lập với giáo dục trí tuệ, cũng như giáo dục trí tuệ không thể tách khỏi giáo dục đạo đức. Trong phạm vi bài viết này chúng tôi chỉ nêu ở ba vấn đề: giáo dục đạo và đức, giáo dục đạo đức tính trung thực của người học, và giáo dục tình cảm.

Từ khóa: trung thực, thầy và trò, giáo dục đạo đức

Giáo dục đạo đức không thể độc lập với giáo dục trí tuệ, cũng như giáo dục trí tuệ không thể tách khỏi giáo dục đạo đức. Nhưng sự tu dưỡng đạo đức không chỉ ở một môn học mà ta đặt cho cái tên là “*môn đạo đức- môn giáo dục công dân*”, mà ở trong tất cả các môn học, tất cả các hoạt động của nhà trường, và nhất là ở nhân cách, thái độ của thầy và trò. Có khi nào chúng ta tự hỏi: Vì sao con em ta giỏi toán mà đời sống kinh tế, xã hội về nhiều mặt lại thể hiện một cung cách làm ăn không hề biết tính toán, chẳng hạn như chuyện mía, đường, tiêu, điều, đường dây điện chằng chịt... thì rõ. Vì sao trẻ em ta có tinh thần kỷ luật cao mà đời sống cộng đồng của người lớn trong xã hội lại biểu lộ một ý thức kỷ luật thấp kém không thể chấp nhận được, xã hội còn xô bồ, thật giả lẫn lộn, kỷ cương phép nước không được tôn trọng?... Vì sao trẻ em được dạy bảo phải thật thà, trung thực mà xã hội người lớn có quá nhiều gian dối, tham nhũng, buôn lậu? Cứ

mỗi buổi sáng chúng tôi nghe đài VTV1, phần tin tức giao thông, phải nói là ớn lạnh cả người. Số vụ tai nạn giao thông về vi phạm luật lệ giao thông quá nhiều, môi trường xã hội như vậy thì làm sao giáo dục tốt được! Thế nên, thật là một điều sai lầm lớn lao, nếu ta chỉ tập trung vào việc cải tiến chương trình, nội dung các môn học, phương pháp dạy học mà không quan tâm đến toàn thể môi trường học đường và việc rèn luyện nhân cách của người thầy, hay nói xa hơn nữa, nếu chưa bắt tay ngay vào việc cải tiến môi trường xã hội, môi trường các trường học trong đó quan trọng nhất là môi trường các trường sư phạm vốn là “*lò đào tạo những con người đào tạo con người*”. Trong phạm vi bài viết này chúng tôi chỉ nêu ở bốn vấn đề: giáo dục tính trung thực của người thầy, giáo dục đạo và đức, giáo dục đạo đức tính trung thực của người học, và giáo dục tình cảm.

Giáo dục đạo đức tính trung thực của người thầy

Hầu như không có một bài học nào mà không bao gồm yêu cầu trong đó

* ThS Quản lý giáo dục

phần kiến thức, kỹ năng, thái độ... nhằm phát triển nhân cách của người học, cũng như không có một giáo viên nào có thể quan niệm rằng nhiệm vụ của mình là chỉ rèn luyện kiến thức, chữ nghĩa, chứ không phải là đào tạo con người. Nhưng muốn đào tạo con người, trước hết người thầy phải chứng tỏ mình là con người với đầy đủ ý nghĩa của nó, bởi vì, người thầy giáo giỏi là những người chuyên chở các giá trị, các lý tưởng. Nói cách khác, giảng dạy là sự cộng hưởng, sự tương tác giữa thầy và trò. Từng lời nói của thầy là sự mời mọc người học phải tự suy nghĩ. Nhưng người thầy thường chỉ chú trọng đến tác động một chiều, tức là ảnh hưởng của điều mình giảng dạy mà ít khi để ý đến tác động ngược lại là người học suy nghĩ như thế nào về mình. Điều này mới là yếu tố quan trọng nhất vì hiệu quả của việc giáo dục không phải chỉ ở nội dung hay phương pháp giảng dạy mà chính ở thái độ của người học đối với người dạy. Chúng tôi nghĩ rằng, dù chương trình và phương pháp dạy học có tốt mấy chăng nữa mà người thầy không có chữ tâm đối với nghề nghiệp cũng như trong sự tiếp xúc với con người thì tất cả đều trở thành vô nghĩa. Cách đây gần 40 năm, cũng như hầu hết các đồng nghiệp vào thời bấy giờ, chúng tôi bước vào nghề giáo chỉ với một chữ tâm mà thôi, còn năng lực lúc ấy không có được bao nhiêu. Trong hoàn cảnh vô cùng khó khăn thiếu thốn lúc bấy giờ, nếu không có tấm lòng yêu nghề, mến trẻ, vì học sinh thân yêu thì chúng tôi đã bỏ nghề từ lâu. Ngày nay, dù đã học hỏi thêm đôi chút nhưng

trước sự bùng nổ thông tin và sự tiến bộ như vũ bão của khoa học, chúng tôi thấy mình còn quá nhỏ bé, cho nên, chúng tôi nghĩ bằng cái tâm của mình may ra có thể giúp ích được cho đời.

Trong lĩnh vực giáo dục đạo đức, thái độ quan trọng nhất là cần phải xây dựng ở người học là lòng tin tưởng và sự thông cảm. Đứa trẻ đến trường đã có sẵn niềm tin, nhưng về sau, những kinh nghiệm của chúng ở trường học, ở lớp học nhiều khi làm mất đi dần dần sự tin tưởng ấy. Thiếu sự tin tưởng ở người thầy, người học sẽ cảm thấy những điều giảng dạy là xa lạ, không thực tế, vô bổ. Đúng như Khổng Tử đã nói “*Ngôn bất trung tín, hành bất đốc kính*” (chỉ có sự trung thực của người thầy trong lời nói và việc làm mới tạo được lòng tin tưởng và thông cảm). Nếu không, giáo dục đạo đức chỉ là sự áp đặt từ bên ngoài bản thân của đứa trẻ. Từ đó giáo dục trở thành dị trị và người học bắt đầu học tập thêm thái độ thờ ơ, lạnh nhạt, nếu không nói đến thái độ thù ghét, thách thức hay chống đối.

Giáo dục đạo và đức

Nói đến giáo dục đạo đức, có khi người ta chỉ chú ý đến đạo mà quên đức, hoặc ngược lại, chỉ chú ý đức mà quên đạo. Dẫu sao mục tiêu cuối cùng của giáo dục đạo đức vẫn là cái đức của người học. Đời sống đạo đức của con người cũng có những cấp bậc của nó, và có thể người ta chỉ dừng lại ở mức độ nào đó mà thôi. Có thể tạm chia ba cấp độ đạo đức như sau: Ở cấp thấp nhất đó là tính hợp pháp hay hợp với các quy tắc

do xã hội quy định. Ví dụ như đó là sự ngoan ngoãn, tuân theo mọi đòi hỏi của xã hội, dù muốn hay không muốn, dù hiểu hay chưa hiểu. Giáo dục đạo đức ở cấp bậc này chủ yếu là sự tập luyện thói quen mà ở phương Tây người ta gọi là *dressage* (sự nắn thẳng), còn ở phương Đông gọi là “*Học nhi thì tập chi*”. Ở một cấp bậc cao hơn nữa đó là thứ đạo đức suy nghĩ, đây là giai đoạn con người nắm vững được các quy luật của tự nhiên và xã hội, hiểu biết được các chuẩn mực của hành động hợp lý, biết phê phán thế nào là đúng, thế nào là sai. Ở mức độ này con người có thể nói rất giỏi, giải thích rất hay, khuyên bảo rất chí lý, nhưng chưa biến các suy nghĩ thành hành động. Đó là giai đoạn mà các nhà các nhà giáo dục phương Tây gọi là giai đoạn của đạo đức suy nghĩ hay Khổng Tử gọi là “*Tri thiên mệnh*”. Ở mức độ cao nhất cũng là mục tiêu cuối cùng của giáo dục đạo đức là tu luyện đức tính và tình cảm. Đó là giai đoạn mà con người biến các suy nghĩ hợp lý hợp tình của mình thành hành động, hay xa hơn nữa nó trở thành một triết lý sống cho bản thân của mình, đó là một hệ thống những giá trị mà đối tượng của nó là toàn thể những gì con người đã được biết và có thể biết, Khổng Tử gọi là giai đoạn “*tùng tâm sở dục bất du cử*”, nghĩa là đức tính của con người một khi đã toan tính làm việc gì thì chỉ chiều theo vị chúa tể ở trong lòng mình, nó muốn sao thời vậy, không bao giờ vượt khuôn khổ, đó là thứ giáo dục đạo đức tự trị cao nhất. Thế nhưng, đức nào cũng phải tùy theo đạo mà đạo thì có rất nhiều thứ đạo

như ở gia đình có đạo làm cha, đạo làm con..., ở trường học có đạo làm thầy, đạo làm trò; trong nghề nghiệp có đạo đức nghề nghiệp... Nói chung, có đạo của người lãnh đạo (người cha, người thầy, ông chủ...) và đạo của người bị lãnh đạo (người con, học trò, người làm công...), trong đó đạo của người lãnh đạo là quan trọng nhất và quyết định tất cả. Như vậy, những đức tính đòi hỏi ở con người theo đạo là rất đa dạng và vô cùng phức tạp. Nhưng dù có theo đạo nào, chúng ta cũng giáo dục cho trẻ đức tính tôn trọng con người, lòng nhân ái, người làm chủ bản thân mình, làm chủ đất nước mình hơn là thứ quyền uy và sợ hãi. Cần phải đặt cái tâm trí của mình ở việc từng ngày, từng bước hoàn thiện và giữ gìn nhân cách, không vì cuộc mưu sinh của mình mà làm hại đồng nghiệp và làm khổ con em hay học trò của mình và tôi nghĩ dù có phải hy sinh thân mình để giữ được nhân cách của nhà giáo thì cũng nên làm.

Giáo dục đạo đức tính trung thực của con người

Dù sao đi nữa, có một số đức tính bản thân làm căn bản cho mọi đức tính khác, và có thể cho mọi thứ đạo mà ta có thể rèn luyện ở con người từ tuổi thơ ấu cho đến tuổi trưởng thành. Ở đây các nhà giáo dục gọi là những đức tính căn bản, bởi vì mọi thứ đạo đức khác đều tùy thuộc vào chúng. Đến bất cứ ngôi trường tiểu học nào, chúng ta đều nhận thấy năm điều Bác Hồ dạy được đặt ở vị trí đẹp nhất ở trong nhà trường, trong lớp học. Điều thứ năm Bác dạy “*Khiêm tốn, thật thà, dũng cảm*”. Ở đây, chúng tôi muốn

đề cập đến hai đức tính căn bản cho mọi thứ đạo và đức đó là *tính trung thực và lòng can đảm*. Tính trung thực là đức tính lớn nhất của trí thức, còn tính can đảm là đức tính lớn nhất của ý chí. Thật ra hai đức tính này không khác nhau là bao nhiêu vì xét cho cùng tính trung thực là sự can đảm của trí tuệ, và lòng can đảm cũng là sự trung thực của ý chí. Tính trung thực là đức tính cần thiết nhất ở con người vì nếu ta không trung thực với chính bản thân mình thì không thể nào trung thực được với mọi người trong xã hội. Nó vốn có sẵn của mọi đứa trẻ như đã được chứng minh qua câu tục ngữ quen thuộc: “*Ra đường hỏi già, về nhà hỏi trẻ*”. Thế nhưng, khi đứa trẻ rời nhà để đến trường học thì có khi thứ giáo dục dị trị ở nhà trường làm chúng mất đi cái đức tính căn bản ấy. Khi chúng tôi đến một số trường mầm non, qua dự giờ, chúng tôi phát hiện ở các trường có một điểm chung là khi cô giáo hỏi, nhất thiết tất cả các cháu đều giơ tay phải, tay trái đặt dưới khuỷu tay phải, chưa cần chú ý nội dung lời phát biểu, cứ lo giơ tay cho đúng và dù có vội vàng khi chột nghĩ ra điều gì hay ho để nói thì cũng không được phép quên cách giơ tay! Và dĩ nhiên lời phát biểu cũng đúng mẫu. Điểm chung ấy có phải là sự chỉ đạo của ngành học hay không? Ngay trong những buổi lễ quan trọng nhất như Lễ khai giảng, Lễ tổng kết năm học đều có phần phát biểu của các cháu, các bài phát biểu đó là sự chuẩn bị của giáo viên (gồm giáo viên chủ nhiệm, tổ trưởng chuyên môn và của ban giám hiệu), các cháu đọc lầu lầu,

nhưng rõ ràng các cháu không hiểu gì hết, không hiểu mình đã đọc điều gì vì bài viết đó không phải là bài viết của các em, không phải là tiếng nói của các em... Và lúc bấy giờ bắt đầu nảy sinh những thói xấu làm ngăn chặn sự phát triển bình thường của chúng, đó là sự dối trá và tính hèn nhát. Sự dối trá là hành động lừa kẻ khác bằng cách che giấu cái mà mình có thực và thay thế cho nó bằng cái mà người khác muốn để tránh cho mình sự trừng phạt hay được sự khen thưởng. Nó là sự kéo dài thái độ lấy cái tôi làm trung tâm (egocentrisme) của tuổi thơ ấu và ngăn chặn sự phát triển của thái độ lấy xã hội làm trung tâm (sociocentrisme) mà trẻ bắt đầu nhận thức từ tuổi thơ ấu cho đến tuổi trưởng thành. Mặt khác, tính hèn nhát là thái độ thiếu tự tin, là sự bất lực, không dám tự khẳng định chính mình, không dám vượt qua sự đau đớn, khổ sở. Cũng giống như sự dối trá, nó ngăn cản sự phát triển nhân cách đang bắt đầu nảy nở ở đứa trẻ; nó bộc lộ sự yếu đuối của tâm hồn và thể xác, khiến cho con người không đủ can đảm để chống lại áp lực của những ảnh hưởng xấu. Cho nên, người ta nói rằng tính dối trá và sự hèn nhát là bước đầu dẫn đến sự sa đọa, sự trụy lạc và tính độc ác. Vì vậy, chúng tôi nghĩ rằng biện pháp có tính cách chiến lược để ngăn ngừa tội ác của đứa trẻ là nhà trường cần phải rèn luyện tính trung thực và lòng can đảm như lời Bác dạy “... *thật thà, dũng cảm*” bằng cách khuyến khích chúng nói lên những suy nghĩ thực sự của mình, lấy học sinh làm trung tâm để giáo dục, thay

vì nó nói như vệt những gì người khác thích nghe. Tất nhiên, những sai lầm của chúng phải được sửa chữa, nhưng trước hết cần làm cho chúng tin rằng bộc lộ sự thật về bản thân mình thì tốt hơn là đánh lừa kẻ khác với cái mà mình không có, hay không suy nghĩ, một lời thú nhận chân thực không làm giảm đi nhân cách của mình mà trái lại nâng cao nó lên và xóa sạch mọi tội lỗi.

Giáo dục tình cảm

Tuy nhiên, giáo dục đức tính chưa phải là tất cả, bởi vì những đức tính căn bản nói trên chỉ mới là những đức tính của bản thân. Theo C.Mác *“Con người là tổng hòa của các mối quan hệ xã hội”*, như vậy, giáo dục đạo đức là quá trình xã hội hóa con người, nhưng quá trình xã hội hóa ấy muốn có hiệu quả thì những giá trị xã hội phải được con người chấp nhận và mong muốn trên căn bản lý tính và tình cảm (có tình, có lý). Ai cũng biết rằng tình cảm chỉ phát triển được tùy theo các điều kiện của môi trường sinh sống, cho nên quá trình xã hội hóa phải được tiến hành theo sự phát triển bình thường của con người chứ không thể vội vã, gấp gáp được. Môi trường sinh sống đầu tiên của đứa trẻ là gia đình, tiếp theo đó là trường học, sau đó là xã hội. Cho nên, trình tự của giáo dục tình cảm phải khởi sự từ tình cảm gia đình, tiến đến tình cảm với bạn bè, với thầy giáo, cô giáo qua các quy tắc học tập, trò chơi và quy tắc công việc, sau đó mới nảy nở và phát triển tình cảm chính trị trong đó có tình yêu đất nước và nghĩa vụ công dân. Thế nhưng, giáo dục đạo đức công dân

cũng chưa đủ vì nó vượt ra khỏi phạm vi của văn hóa và văn minh của nhân loại. Ngoài những quy tắc, luật lệ, chuẩn mực quốc gia, còn những quy tắc, chuẩn mực và luật lệ quốc tế. Vì vậy, yêu đất nước là điều cần thiết, cần bản, nhưng nếu chỉ như vậy, con người chỉ mới thoát ra được cái gọi là *“egocentrisme”* của cá nhân ở thời kỳ ấu trĩ để chuyển sang một thứ *“egocentrisme”* trên một phạm vi lớn hơn là quốc gia, dân tộc. Giống như giáo dục trí tuệ, giáo dục đạo đức cũng phải tiến hành tuần tự theo giai đoạn. Mỗi giai đoạn đều có giá trị riêng của nó, nhưng quan trọng hơn nữa, nó là sự chuẩn bị cho giai đoạn kế tiếp. Gia đình và trường học là những con đường dẫn tới nghề nghiệp, đến quốc gia, dân tộc; nghề nghiệp và quốc gia dân tộc là những con đường dẫn đến nhân loại nói chung. Nếu giáo dục gán cho một giá trị tuyệt đối vào một trong các hình thái xã hội trung gian nào đó mà xao lãng hình thái khác thì giáo dục vẫn chưa đạt mục đích của nó và nhiều khi đảo ngược lại cái thang giá trị. Đó cũng là một trong các nguyên nhân khiến cho giáo dục đạo đức trở thành một thứ giáo dục dị trị. Đây là thứ giáo dục áp đặt từ bên ngoài, quá xa lạ, quá cao siêu, vượt lên trên nhận thức và cảm xúc của đứa trẻ. Nó đặt trên căn bản uy quyền và sự sợ hãi. Nếu nó có phần nào tác dụng thì tác dụng ấy chỉ thể hiện trong đoản kỳ cho sự vừa lòng, vừa mắt người khác, còn nếu nó tồn tại khá lâu dài thì chỉ được thể hiện dưới dạng mà ta gọi là *“đạo đức giả”*. Thứ đạo đức giả này nhiều khi lại còn nguy hại hơn là sự

thiếu đạo đức. Chắc chắn chúng ta không bao giờ muốn trông thấy thứ đạo đức ấy ở bất cứ con người nào, bất cứ lứa tuổi nào nhất là ở trường học.

Tóm lại, giáo dục đạo đức ở trường học, trước hết là giáo dục những đức tính căn bản của con người, đó là thật thà, dũng cảm, biết và dám tự mình đi tìm lấy kiến thức, khám phá lấy chân lý. Chúng tôi nghĩ đó chính là điều mà chúng ta tha thiết mong muốn ở lớp trẻ

của chúng ta. Nếu có một lớp trẻ thật sự lành mạnh về tinh thần và trí tuệ, có bản lĩnh vững chắc, đầy tự tin, thật sự độc lập và tự do trong chính mình như vậy, thì chúng ta có thể hoàn toàn tin chắc ở tương lai tươi sáng của dân tộc. Cho nên người xưa không phải là không có lý khi đưa ra ba đức tính là: “*Nhân, Trí, Dũng*”, ba chữ không thể tách rời nhau được, trong đó “*Dũng*” là cái dũng của nhân cách và cũng là cái dũng của trí tuệ.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- 1) Đặng Quốc Bảo (2004), *Giáo dục Việt Nam hướng tới tương lai vấn đề và giải pháp*, Nxb Chính trị quốc gia Hà Nội.
- 2) Hoàng Tụy và nhiều tác giả (2006), *Khoa học giáo dục, đi tìm diện mạo mới*, Nxb Trẻ.
- 3) Dương Thiệu Tống (2003), *Suy nghĩ về giáo dục truyền thống và hiện đại*, Nxb Trẻ.
- 4) Trường Đại học Hà Tĩnh (2012), *Kỷ yếu hội thảo khoa học*, 5/2012.
- 5) Trường Đại học Quảng Nam (2012), *Kỷ yếu hội thảo khoa học*, 7/2012.

Abstract

Honesty of teachers and students: some basic issues of moral education in schools

Moral education cannot be separated from intellectual education, as well as the fact that intellectual education cannot be separated from moral education. Within the scope of this article, we would like to mention and discuss the four issues of moral education on: professional skills and moral, human honesty, teacher's honesty and emotional education.

Key words: *honesty, teacher, student, moral education*